

FELSEFE DÜNYASI

2014/1 Sayı: 59 FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ
Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir. ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. M. Kazım ARICAN
Araş. Gör. M. Enes KALA

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Adres

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32
Basım Tarihi : Temmuz, 2014, 750 Adet

İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİNİN TEMELİ OLAN “İNSANIN ONURU” SORUNU

Haluk AŞAR*

Giriş

İnsanın insana dahi saygısının olmadığı bir çağda insanın tüm canlı haklarına saygı göstermesini beklemek; Phaidon diyalogunda Sokrates’in, ruhun ölümsüzlüğüne inanmanın ve ölümsüz ruhun erdemli davranışlarından dolayı mükafatlandırılacağı veya kötü davranışlarından dolayı cezalandırılacağı öte dünya mit’inin gerçek olma umudu gibi görünmektedir¹. Ancak yine de bu umudu sürdürmek ve eylemlerimizi buna göre düzenlemekten vazgeçmemek gerekmektedir. Bu çerçevede bu çalışma da aynı umudu içermektedir. Bu umut ise temel haklar konusunda insan merkezci düşünmenin yol açtığı sorunları serimlemektir.

Çalışmamız kapsamında ilkin günümüz insan hakları fikrinin temeline ve bu temelin insanın onuru kavramı olduğuna değinilecektir. Daha sonra insanın onuru kavramının ise aydınlanma düşüncesinin tanımladığı “akıl sahibi bir varlık olarak diğer canlılardan farklı, dolayısıyla da onlardan üstün olan” insan anlayışının bir ürünü olduğu postmodern eleştiriler bağlamında gösterilecektir. İnsanın bu şekilde tanımlanmasının dayanağı ise Batı metafiziğinin sahip olduğu logosantrik düşünüş tarzı olduğu vurgulanacaktır. Bu düşünüş tarzı ise tamamen kavram çiftleri üzerinden hareket eden ve birinin öteki üzerine hakim olduğu bir yapı göstermektedir. Bu durumun yarattığı sonuç ise; ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak tanımlanan insanın; ruhuna erdemli özellikleri, bedenine ise kötü özelliklerinin atfedilmesi dolayısıyla ortaya çıkan insanın akıl yanının iyi, doğal yanının kötü olduğu sonucuna ulaşılmasıdır. Bu sonucun vardığı nokta ise akıl sahibi insanın kendi doğasından hareketle bedenini, tüm doğayı ardından da diğer kültürleri ötekileştirmesine ve kendini onurlu bir varlık olarak diğer canlılardan üstün görmesine yol açmış olması bu çalışma kapsamında eleştirilecektir. Ve böylece çalışmanın sonucunda evrensel olduğu varsayılan (makalede neden evrensel olamadığına da değinilecektir) insan merkezci bir haklar öğretisinin ne-

* Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi. haluk_asar2@hotmail.com

1 Platon, *Phaidon*, (Çev. Ord. Prof. Suut K. Yetkin, Prof. Hamdi R. Atademir), M.E. B. İstanbul 1989, s. 124-125.

den yetersiz kaldığı ortaya çıkarılacak ve olması gereken haklar öğretisinin gerçek anlamda evrensel olan (postmodern düşünürlerin “evrenselcilik” karşıtlığına karşı olarak) ve tüm canlıları kapsayan haklar olduğu vurgulanacaktır.

İnsan Hakları Fikrinin Temeli Olarak İnsanın Onuru Düşüncesi ve Dayanağı

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 18.yy’ dan itibaren açığa çıkan insan hakları beyannamelerinin bir sonucudur. 1776’da Amerikalı ihtilalcilerin Bağımsızlık İlanı’nın hemen ardından yayınladıkları Virjinya Haklar Bildirgesi’nde şunlar yer almaktadır; “herkes için eşit özgürlük ve doğuştan getirilen haklar vardır, bunlar yaşama, özgürlük, mülkiyet, mutluluk ve güvenlik haklarıdır”. Yine bu temel haklar Fransız İhtilalinde daha sert bir biçimde dile getirilmiş, 1789 İnsan Hakları Bildirgesi’nde kendi formel yapısına kavuşmuştur.² Ancak insan hakları ikinci dünya savaşını takiben Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte bireysel devlet sorunu olmaktan çıkmış tüm devletleri ilgilendiren ortak bir sorun haline gelmiştir. İkinci dünya savaşından sonra, 1945 yılında, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve ilişkileri geliştirmek için kurulan Birleşmiş Milletler’in ilk işi insan hakları komisyonunu kurmak olmuştur. Bu bağlamda ırk, renk, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına saygı duymasını geliştirmek ve teşvik etmek için çalışmalarına başlayan komisyon, 10 Aralık 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini yayınlamıştır.

İnsan hakları, bütün insanların eşit olduğu, her kişinin kim olursa olsun sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar olarak tanımlanmaktadır.³ İnsan hakları genel olarak temel haklar (yaşama ve güvenlik), kişi hakları, yurttaş hakları ve sosyo-ekonomik-kültürel siyasal haklardır. İnsan hakları doktrininin gelişiminde değişmeyen bir nokta bulunmaktadır. O da insan hakları düşüncesinin insanın yapısına dayanmasıdır. Çünkü kavrama yüklenen anlamlar, kültürden kültüre, zamandan zamana değişse de, hep insan, insanlık onuru ve insan soyunun korunması hedef olarak alınmıştır. Kısaca “insan hakkındaki bilgimizin değerselleşmiş özü “insan onurudur.”⁴

İnsanın onuru, insanın değeri kavramı aracılığıyla kavramlaştırılabilen bir düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. “İnsanın değeri, insanın diğer canlılar arasındaki özel yeridir. İnsana bu özel yeri sağlayan onun bu özelliklerinin

2 Topakkaya, Arslan, *Hukuk ve Adalet içinde Etiğin Temel Kavramları Işığında Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s. 166.

3 Kuçuradi, İonna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları içinde İnsan Haklarından Devlet Kavramına*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2011, s. 44.

4 Ökçesiz, H., *Hukuk Felsefesi Yönünden İnsan Hakları*, Türkiye Bilimler Akademisi, Tübitak Matbaası, Ankara, 1999, s. 27.

bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklardır. Bu özellikler insanın değerini ya da onurunu oluşturur.”⁵ Bu bağlamda insan onuru kavramı insanın yapısına ilişkin, antropolojik, bilgiden oluşmaktadır. Kuçuradi, insanın onuru konusunda şöyle demektedir; “İnsanın onuru, insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır ve tür olarak insanın değerinin felsefi antropolojik bilgisinden, yani insan türünün belirli yapısal özellikleri ile olanaklarının ve bunlardan kaynaklanan ve ona evrendeki yerini sağlayan tarihteki başarılarının bilgisinden oluşur.”⁶ Bu bilgi sayesinde insan hakları normlarının türetimi mümkün olmaktadır, yani böyle normlar oldukları için insan hakları, evrensel etik normlar olabilmektedir. İnsan hakları Evrensel Bildirgesi’nin ilk maddesine baktığımızda bunu çok açık bir biçimde görmekteyiz; “bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşittirler. Çünkü akıl ve vicdanla donatılmışlardır. Akıl ve vicdan ile donatıldıkları için birbirlerine kardeşçe davranmalıdırlar.”⁷ Yine İnsan hakları evrensel bildirgesinin 3,4,5,6,8 ve 12. maddeleri insanın yaşam ve onurunu korumayı amaçlayan maddeler olarak değerlendirilebilir.

Anlaşılabileceği gibi insan hakları, temelini insanın onuru kavramından almaktadır. İnsanın onuru ise insanın değerinden türetilmiştir. İnsanın değeri onun yapısal özelliğine vurgu yapmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ilk maddesinden de anlaşılacağı üzere bu yapısal özellik, insanı diğer canlılardan ayıran akıl yönüne vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla insanın yapısından hareketle ortaya atılan insanın onuru kavramının aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olduğu tezi güçlenmektedir. Bu bağlamda postmodernistler insan haklarının Batı moral dünyasına ait olduğunu ve bu moral anlayışın evrensel bir insan doğasını gerektirdiğini savunurlar. Dolayısıyla insan hakları, modernitenin özne merkezli ve evrenselci söyleminin bir ürünü olarak algılanmaktadır. Bu yüzden postmodernistler, aydınlanmanın mirası olan insan hakları düşüncesini bir meta-anlatı olduğunu söylerler. Ancak belirtmek gerekir ki bu çalışma insan hakları fikrinin temeli üzerine bir eleştiridir. Dolayısıyla postmodernlerin insan hakları üzerine eleştirilerinden yararlanılacağı gibi onların da bu konudaki hatalarına vurgu yapılacaktır.

Bu düşünceye, yani insan haklarının aydınlanmanın mirası olarak bakılmasına Osvaldo Guariglia da destek vermektedir. Ona göre de “insan hakları, Batı aydınlanmasının, özellikle de Kant’ın felsefeyle ilgili ideallerinin mirası olarak

5 Kuçuradi, İonna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları içinde Felsefe ve İnsan Hakları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2011, s. 2.

6 Kuçuradi, İonna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları içinde İnsanın Onuru Kavramı ve İnsan Hakları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2011, s.75.

7 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 1.

görülebilir.”⁸ Bu bağlamda haklar, özerkliğin sağladığı temelde saf pratik aklın ortaya koyduğu ahlak yasasının evrenselliğine bağlı, koşulsuz buyruğun yönlendirdiği etik ilkeler olarak görünmektedir. Çünkü doğa yasalarında özgürlüğe, özerklik olmadığını düşünen aydınlanma düşünürleri ahlak yasasının temelini doğa yasalarında değil akıl yasalarında bulurlar.

Belirtildiği gibi İnsan hakları temelini, aydınlanma düşüncesinin ürünü olan akıl sahibi varlık ve bu yüzden de diğer canlılardan farklı (üstün) olan dolayısıyla da onurlu bir varlık haline gelen insan anlayışından almaktadır. Bu bağlamda Levinas’ın da belirttiği gibi etik emirleri gönderen, aşkın kutsal kaynaktır sözüdeki kaynak, aydınlanma düşüncesi ile birlikte akıl olmuştur. Böylece Postmodern eleştiriler bağlamında “insan hakları fikri, aydınlanmanın “meta-anlatılar”ından biridir”⁹ demek yanlış sayılmaz. Ancak postmodern etik bu tür temelleri reddetmektedir. Rawls’ın şu sözleri bunu çok iyi açıklamaktadır;

İnsan hakları herhangi bir kapsayıcı moral doktrine ya da insan doğasına ilişkin herhangi bir felsefi kavrama dayanmazlar- sözelimi insanlar moral varlıklardır ve eşit değere sahiptirler, ya da onlara bu hakları kazandıran bazı özel moral ve zihinsel güce sahiptirler gibi ... Bunların böyle olduğunu göstermek oldukça derin bir felsefi teoriyi gerektirir ki çoğu hiyerarşik toplumlar, liberal veya demokratik olduğu gerekçesiyle ve bu hakların Batı siyasal geleneğinin bir özelliği olduğu ve diğer ülkelere yabancı olduğu gerekçeleriyle hakları reddedebileceklerdir.¹⁰

Postmodernizmin özneye yönelik eleştirisi, doğrudan insan haklarının temellerini sarsmaktadır. Çünkü insan hakları, modernitenin birey merkezli dünya görüşünün ürünüdür ve olan’dan bağımsız bir olmalı kategorisine yaslanan ahlak anlayışı, özellikle de insan onuru kavramı, insan hakları fikrinin temelleridir. İnsan haklarının temelinde yer alan bu kavramların eleştirisi bize insan haklarının temellerinin yanlış bir zemine dayandırıldığını da göstermektedir. İnsan hakları fikrinin temelinde yer alan insanın yapısı fikrinin zemini ise Batı metafiziğine dayanan etik özellikle de Kant etiğidir.

İnsanın Yapısı Fikrinin Dayanağı ve Eleştirileri

Aydınlanmanın ürünü olan ve insan haklarının temelinde yer alan akıl sahibi, otonom özne tüm Batı metafiziği boyunca yer almaktadır. Batı metafiziği-

8 Osvaldo, Guariglia, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları içinde Ünsersalizm ve Partikularizm Arasında İnsan Hakları*, (çev: Bülent Peker), H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s. 35.

9 Gaeta, Rolando, *Human Rights and the Limits of Critical Reason*, Aldershot: Dartmouth 1993, s. 1.

10 Rawls, John, "Critical Inquiry", Vol. 20, No. 1 içinde *The Laws of Peoples* (36-68), The University of Chicago Press 1993, s. 56-57.

nin bu düşünüş tarzına yönelik Derrida'nın eleştirileri bu bağlamda önemlidir. Derrida'ya göre, Batı metafiziği, duyulur olan ile düşünülür olan arasındaki ayrıma dayanan metafizik bir ön kabule dayanır. Gösterge, duyulur olan ile düşünülür olan arasındaki, başka bir deyişle gösteren ile gösterilen arasındaki bir iletim aracı, bir köprü işlevi görür. Bu düşünce düşünülür olanın duyulur olan karşısındaki üstünlüğü kabulüne dayanır. Buna göre, düşünülür olan (fikir, ide, anlam, kavram vs.) insanın ya da Tanrı'nın zihninde sabit bir mevcudiyet olarak, gösterilen pozisyonundadır ve gösteren ise söz konusu sabit mevcudiyetin bir temsili olarak göstergeler yoluyla ortaya çıkar. Bu durumda gösteren olarak duyulur olan gösterilen olarak düşünülür olanın bir tecellisi, bir anlatımı olarak ikincildir. Bütün klasik felsefe, söz konusu sabit ve değişmez olan özü arama ve anlatma girişimidir.¹¹

Derrida'ya göre, Batı düşüncesi tarihi boyunca bütün gösterenlerin gösterdiği nihai bir gösterge ortaya çıkmıştır. Bu gösterge bazen idea, bazen Tanrı ve bazen de töz olarak ifade edilmiştir. Batı düşüncesinin bu yönü onun tamamen 'logosantrik' yapısından kaynaklıdır; "hakikatin hiçbir metafizik belirlenimi, hatta Heidegger'in metafizik onto-teolojinin ötesinden bize hatırlattığı belirlenim bile, logos'un yetki alanından ya da logos çizgisinde düşünülen bir akıldan, az çok dolaylımsızca ayrılabilen bir şey değildir."¹² Böylece Batı metafiziği boyunca devam eden gösteren ve gösterilen ayrımında nihai gösterge logos'a göre belirlenmiştir: "Derrida'ya göre, bütün farklılıklarına rağmen, yalnızca Platon'dan Hegel'e değil, fakat ayrıca açık sınırların ötesinde pre- Sokratiklerden Heidegger'e değin, hakikatin kökeni logos'a göre belirlenmiştir."¹³ Logos'a göre belirlenen bu hakikat anlayışında düşünme tarzı kavram çiftleriyle gerçekleşmektedir. Logos ve dolayısıyla özne merkezli her kavram çiftinde her zaman bir taraf ötekine egemen olmuştur. Örneğin, ruh ve beden söz konusu olduğunda ruh'a, kadın ve erkek söz konusu olduğunda erkek egemen bir söylem biçimine sahip olmuştur.

Derrida'ya göre olguları anlamlandırdığımız kavramsal çiftler, en basitinden en karmaşığına zihnimize bir kavramsal hiyerarşi kurarlar. Bir başka deyişle kavram çiftleri biri diğerinin aleyhinde olmaksızın kurulamayan bir hiyerarşiye tabi olarak işlerler. Bizim zihnimize kavramsal çiftler dahi böylesi bir hiyerarşinin tesisini sağlarlar. İlk akla gelen örnekler, siyah-beyaz kavramsal çiftinin ırk ayrımına etkisi, erkek-kadın çiftinin cinsiyetçi ideolojinin oluşumuna etkisi, Doğu-Batı kavramsal çiftinin oryantalist ve anti- oryantalist ideolojinin

11 Derrida, *Gramatoloji*, (çev: İsmet Birkan), BilgeSU, Ankara 2011, s. 22-25.

12 Derrida, *Gramatoloji*, (çev: İsmet Birkan), BilgeSU, Ankara 2011, s. 20.

13 Küçükalp, Kasım, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 281.

oluşumuna etkisi,(insan haklarının neden sadece Batı insanlarını kapsadığı ve iddia edildiği gibi evrensel olamadığı bu ayırmadan hareketle anlaşılabilir) durağanlık/gelişme çiftinin ikincisinin lehine işlemek üzere emperyalist politikanın meşrulaştırımına yaptığı katkı; zaman-mekan ayrımının, zihin-beden karşıtlığının ve diğer tüm kavramsal çiftlerin dilde örgütlenerek gerçekliğe yansıtılmaları şiddet... Derrida tüm metinlerin içinde böylesi kavramların varlığının söz konusu olduğunu, metnin tamamının bu yapıları tesis etmek üzere kurulu olduğu ve bütün bir doğrulama düzeneğinin de bu kavramsal çiftlerin örgüsü sayesinde kurulduğunu vurgular.¹⁴

Batı metafiziğinin kavram çiftleriyle işleyen bu yapısı, tüm Batı felsefesi tarihinde ortaya çıkan insanın yapısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan etik düşünceleri de etkilemiştir. Örneğin Platonun Menon diyalogunda, erdem ruha ait bir özellik olarak düşünülür. Ruha ait bir özellik olan erdem aklın bir cinsinden başka bir şey değildir. Çünkü insanda her şey ruha, ruhun kendisi de akla bağlıdır.¹⁵ Duyulur ve düşünülür arasındaki bu ayırım insanda ruh-beden ve akıl-doğal yan olarak tezahür eder. Hakiki ve iyi olan her zaman ruh, akıl, düşünce olarak ifade edilir. Dolayısıyla duyu, beden, insanın doğal yanı ötekileştirilir. Batı metafiziği boyunca süren ve insan haklarının merkezinde yer alan bu ötekileştirme Kant etiğinde de kendine yer bulur.

Osvaldo'nun tespit ettiği gibi, Kant'a ve onun çağdaş izleyicilerine göre doğayla ilişkimiz, ondan evrensel etik normlar çıkarılabileceğimiz bir ilişki değildir. Doğal içgüdüler, arzular, tutkular, mutluluk öğretileri, insan doğasına atfedilen nitelikler, ahlaksal davranışı evrensel yasa düzeyinde yönlendirmeyi sağlayabilecek etik normlara temel oluşturmazlar. Çünkü empirik dünyanın parçası olarak insanın doğayla ilişkisi heteronom bir ilişkidir. Ve bu nedenle de özerkliğe, dolayısıyla ahlak yasasını istemeye engeldir. Özerkliğin zayıfladığı durumda, ahlak yasasının olanaklılığı da zayıflar. O halde, genelde hakların, özelde insan haklarının evrenselliğinden söz edilecekse, bu evrenselliğin temeli, saf pratik aklın alanında işleyişinde aranmalıdır; özerk bireyin genel yasa koyucu istemesinde, yani evrenselleştirilebilir ahlaksal yasaya uygun istemesinde aranmalıdır. Burada fark edilmesi gereken şey, Kant'ı izleyenlerin, hakların evrenselliğinin yalnızca insan hakları bağlamında söz konusu olduğunu vurgulamalarıdır. Bütün diğer hakların da, bu özerkliğe dayanılarak anlaşılması ve değerlendirilmesi gerekir.¹⁶

14 Aktay, Yasin, Göka, Erol; Topçuoğlu, Abdullah, *Önce Söz Vardı-Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Vadi, Ankara 1996, s. 201-202.

15 Platon, *Menon*, çev: Adnan Cemgil, MEB, 1942, s. 46-47.

16 Deveci, Cem, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları içinde İnsan Haklarının Evrenselliğinin Kökeni: İki Farklı Yaklaşım*, H. Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s: 47.

Kant'ın insan haklarını mümkün kılan özerk bireyi tam da postmodernistlerin eleştirdiği, Batı metafiziğinin ve dolayısıyla aydınlanmanın özne anlayışıdır. Postmodernistler, aydınlanmanın ürünü ve bir meta-anlatı olarak gördükleri insan hakları fikrinin merkezinde bulunan böylesi bir insan anlayışını eleştirmektedirler. Burada modernist özne düşüncesine saldırıda bulunan postmodernist düşünürler, “otonom öznenin modern çağın büyük mitsel figürü olarak nitelemektedirler.”¹⁷ Aydınlanmanın tasavvur ettiği insan, yani özne, insan olmaktan başka bir özelliği olmayan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Lyotard'ın da belirttiği gibi “bir kişi insan olmanın dışında bir şeyse haklara sahiptir. O bir insan olmaktan başka bir şeyse, aynı zamanda bir öteki insan olmalıdır.”¹⁸

Evrensellik İddiası

Postmodern söylem evrensellik iddiasının kültürel farklılıkları yok ettiğini düşünmektedir. Bu yüzden kültürel göreceliği merkeze alan hakları önermektedirler: “Kültürel görecilik anlayışında evrensel bir ahlak olmadığı gibi, evrensel özelliği olan haklar kategorisi de bulunmamaktadır. Dolayısıyla farklı toplumsal ve kültürel ortamlarda farklı insan anlayışlarının olabileceği ortaya çıkmaktadır.”¹⁹ Ancak belirtmek gerekir ki burada postmodernistlerin evrenselliğe karşı oluşu ve yerine kültürel göreceliği getirmesi de yeni bir meta anlatı olarak kendini göstermektedir. Çünkü mutlak temellere karşı olan postmodernizmin kendisi de mutlak bir argüman öne sürüyor olabilir: “Bu mutlak, elbette Tanrı, akıl ya da tarih değildir; yalnızca bir alt çizgi olma görevi görür. Diğer mutlaklar gibi onun da altını araştırmak imkansızdır. Postmodernizm için bu mutlak, kültürdür.”²⁰ Dolayısıyla postmodernistlerin insan haklarının kaynağı konusunda yaptığı tespitler ve eleştiriler doğru olmakla birlikte vardıkları sonuç yanlıştır. Çünkü bu makalenin de asıl amaçlarından biri, insan haklarının temelinde yer alan insanın onuru düşüncesinin yeterince evrensel olmadığını göstermeye çalışmaktır. Bu yüzden postmodernistlerin evrensellik karşıtlığı da eleştirilecektir.

Bu bağlamda Eagleton'a göre, Postmodernizmin bu evrensellik karşıtlığı onları öte anlatıların karşısında durmaya ve bununla birlikte hiyerarşinin olmadığı bir farklılığa yöneltir. Bu ise etik açıdan oldukça sorunludur. Eagleton'a göre “evrenselliğe kuşkuyla bakan bir postmodern, ahlaki değerlerin olumsal yerel geleneklerde gömülü olduğunu ve bundan daha fazla bir güce sahip olmadığını

17 Fitzpatrick, Peter, *The Mythology of Modern Law*, Routledge, London 1992, s. 34.

18 Lyotard, Jean-François, *Öteki'nin Hakları*, (çev: Z. Arslan), Liberal Düşünce Sayı 14, 1999, s. 144.

19 Özdek, Yasemin, *Uluslar Arası Politika ve İnsan Hakları*, Öteki Yayınları, Ankara, 2000, s. 196-197.

20 Eagleton, Terry. *Hayatın Anlamı*, (çev: Kutlu Tunca). Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s. 31.

bildiren kültürelci bir tarza inanır.”²¹ Eagleton’a göre, bu postmodernlerden biri de Richard Rorty’dir. ‘Dayanışma’ başlıklı yazısında Rorty “son dünya savaşı esnasında Yahudilere yardım edenlerin bunu muhtemelen Yahudileri insan kardeşleri olarak gördükleri için değil, kendileriyle aynı kente, mesleğe ya da diğer toplumsal gruplaşmalara mensup oldukları için yaptıklarını savunur.”²² Bu durumda ahlak, yalnızca bir yurtseverlik durumu haline gelmiş olur. Eagleton’a göre, farklılık ile evrensellik arasında sürekli bir etkileşim vardır ve bunlar birbirlerini karşılıklı olarak içerirler. Örneğin klasik liberalizme göre, evrensellik sonuçta farklılık uğruna var olur. Bu anlamda İnsan varlıkların ‘verili’ farklılıklarıyla karşılaştığımızda, bu farklılıklardan soyutlama yaparak hepsinin eşit politik haklara sahip olduğu bir sonuca gitmek gerekmektedir.²³

Sonuç olarak postmodernlerin eleştirdiği evrensellik düşüncesi, onların iddialarının aksine kültürel farklılıkların varlığını reddetme gayesinde olamaz, aksine bu farklılıkları genel bir insan anlayışına dayalı insan haklarında birleştirme çabası olarak düşünülmelidir. Çünkü temel haklar konusunda hiçbir kültürel farklılık, insanların bu haklardan farklı şekilde yararlanmasını öneremez. Ancak aydınlanmanın ürünü olan insan haklarının evrenselliği Batı kültürü dışındaki kültürleri bir öteki olarak gördüğünden dolayı evrensel olma gayesinden uzaktır. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi Batı metafiziği kavram çiftleriyle hareket eder ve sürekli bir tarafı ötekileştirir. Bu bağlamda Doğu-Batı kavram çiftinin tam da burada oryantalist²⁴ ideolojinin oluşumuna etkisi düşünülebilir.

Sonuç

İnsanın akıllı yanı ve doğal yanı, yani zihin/beden arasındaki bu ayrım, insanın sadece kendi doğasını değil tüm doğayı da ötekileştirmesine sebep olan bir düşünce yaratmıştır. Bu ayrım ile oluşturulan insan hakları da insanı merkeze koyan bir etiğe dayanmıştır. Bu düşünce Batı metafiziğine dayanan aydınlanma düşüncesinin özellikle de Kant etiğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kant’ın “Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi” eserinde etik olanı “Öyle davran ki, bu davranışında insanlığı hem kendinde hem de diğer insanların her birinde her zaman bir amaç olarak göresin; asla bir araç olarak kullanmayasın”²⁵ şeklinde dile getirir. Bu dile getiriliş her ne kadar insanı amaç olarak görse de

21 Eagleton, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (çev: Mehmet Küçük). Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 136

22 Eagleton, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, s. 136

23 Eagleton, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, s. 139.

24 Bu çalışmada ayrıca “oryantalizm” düşüncesine değinilmeyecektir. Konumuz bağlamında bu tür düşüncelerin kökenine, yani nasıl ortaya çıktığına ve nasıl işlediğine değinilmiştir.

25 Kant, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev: İoanna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 46.

eleştirimiz bağlamında düşünürsek sadece insanı, hatta postmodern eleştiri bağlamında Avrupa kültürüne mensup insanı, amaç olarak görmekle yetinmektedir. Buradan hareketle ortaya çıkan etik ilişkiye baktığımızda bunu çok açık görüyoruz: “belirli bir kişinin belirli bir kişi ile ya da bir insan durumu ile ilişkisidir etik ilişki.”²⁶ Böyle bir etik, diğer tüm hakları insana bağlı hale getirmiştir. Dolayısıyla tüm diğer canlıların temel hakları, insan hakları bağlamında değerlendirildiğinde ikinci planda kalmaktadır. Çünkü akıllı bir varlık olarak diğer canlılardan yapısal bakımından ayrılan insana onur atfedilerek diğer canlılar ötekileştirilmiştir. Ancak ben ve öteki üzerine kurulan bu düşünüş, başka kültürleri de öteki haline getirmiştir. Bunun sonucunda ise insanın yapısından hareketle türetilen ve insanın onurlu bir varlık olduğu önermesine dayanan Batı kültürüne ait bir insan hakları oluşmuştur.

İnsanın yapısal özelliğinden dolayı, yani sırf akıllı bir varlık olduğu için onurlu bir varlık sayılması ve bunun üzerine haklar geliştirmesi aydınlanma düşüncesinin bir sonucudur. Bu çalışmada da postmodern eleştiriler bağlamında gösterilmeye çalışılan, böyle bir düşünce üzerine kurulan etiğin günümüzde yetersiz kaldığıdır. Günümüzde etik hala insanlar arası ilişki olarak görülmektedir. Bu bağlamda postmodernizmin insan hakları üzerine eleştirileri, insan haklarının temelini aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan insanın onuru fikrinde görmeleri son derece yerinde tespitlerdir. Ancak bu makalede postmodern eleştirilerden yararlanılmakla birlikte onların vardıkları sonuç da eleştirilmiştir. Bununla birlikte makalede insanın yapısal özelliği inkar edilmemiş olup, bu yapısal özelliğin insanları diğer canlılardan farklı kıldığı konusundan herhangi bir itiraz geliştirilmemiştir. Elbette tüm diğer canlılar gibi insanın da yapısal özelliği onu diğer canlılardan ‘farklı’(üstünlük anlamında değil) kılmaktadır. Burada itiraz edilen temel mesele bu yapısal farkın ortaya çıktığı düşüncenin dayanağı ve bu yapısal farka atfedilen onur ve dolayısıyla ortaya çıkan insan merkezci (Batı merkezci) etik ve temel haklar öğretisidir.

Başta da belirtildiği gibi insanın insana dahi saygısı olmadığı bir çağda insanın diğer tüm canlı haklarına saygı göstermesini beklemek bir umuttur. Ancak bu eleştiriler bağlamında en azından bu umuda yolculukta yeni bir etik ilişki, yani ben ve öteki zıtlığı üzerine kurulmayan, insanın kendi doğasıyla dolayısıyla tüm doğayla barışını önceleyen bir etik ilişki kurulmalıdır. Böylesi bir etik, insanın sadece insanla değil tüm canlılarla ilişkisi olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda postmodern düşüncenin eleştirdiği evrensellik iddiası da geçerliliğini yitirecektir. Çünkü tüm canlıların temel haklarını gözeten etik ilişki tüm kültürleri ve diğer canlıları da içine alan bir temel haklar teorisi geliştirme gerekliliğini de

26 Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2011, s. 7.

beraberinde getirir. Tam da bu noktada temel haklar konusunda hiçbir kültürel farklılık, insanların bu haklardan farklı şekilde yararlanmasını öneremez tezi de kuvvetlenecektir.

Özet

İnsan Hakları Düşüncesinin Temeli Olan “İnsanın Onuru” Sorunu

Günümüzde etik problemlere ve bu bağlamda insan hakları problemlerine baktığımızda geçerli etik anlayışın ve bu etik düşüncenin üzerinden üretilen insan hakları anlayışının yetersiz olduğu açık bir biçimde ortadadır. Bu çalışma böylesi bir etik düşünce ve insan haklarının neden yetersiz olduğunu ortaya koymaya, bu düşüncelerin temelini sorgulamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede insanın onuru düşüncesinin temel dayanağının aydınlanma düşüncesi olduğu gösterilecektir. Aydınlanma sürecinde ortaya atılan insan ve onuru düşüncesinin temeli Batı metafiziği boyunca kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada amaç, böylesi bir insan anlayışıyla ortaya konan etik ve insan hakları düşüncesini post-modern düşünürler vasıtasıyla eleştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Etik, insan hakları, insanın onuru, aydınlanma düşüncesi, Batı metafiziği, post-modernizm

Abstract

The problem of Human Dignity as the Foundation of Human Rights

It is clear that ethics and human rights based upon ethical thinking are insufficient to meet humans' expectations in today's world when problems regarding ethics and human rights are concerned. In this respect, the aim of study is to investigate the underlying aspects of such ethical thinking and human rights to present the reasons why such concepts are insufficient to satisfy human needs. Thus, it will be revealed that the idea behind the concept of human dignity is idea of enlightenment. The idea of humanity and human dignity put forward in the process of enlightenment has its roots deep in the Western Metaphysics. The aim of this study is to criticize the ethics and human rights created with such concept of humanity in mind through the spectacles of post-modern philosophers.

Key Words: Ethics, human rights, human dignity, idea of enlightenment, Western metaphysics, post-modernism

Kaynaklar

- Aktay, Yasin; Göka, Erol; Topçuoğlu, Abdullah; *Önce Söz Vardı-Yorunsamcılık Üzerine Bir Deneme*, Vadi, Ankara 1996.
- Deveci, Cem; *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları içinde İnsan Haklarının Evrenselliğinin Kökeni: İki Farklı Yaklaşım*, H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- Derrida, *Gramatoloji*, (çev: İsmet Birkan), BilgeSU, Ankara 2011.
- Eagleton, Terry, *Hayatın Anlamı*, (çev: Kutlu Tunca). Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- Eagleton, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (Çev: Mehmet Küçük). Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Fitzpatrick, Peter, *The Mythology of Modern Law*, Routledge, London 1992.
- Gaeta, Rolando; *Human Rights and the Limits of Critical Reason*, Aldershot: Dartmouth 1993.
- *İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*
- Kant, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev: İoanna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1995
- Kuçuradi, İonna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2011.
- Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2011.
- Küçükkalp, Kasım, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Lyotard, Jean-François, *Öteki'nin Hakları*, (çev: Z. Arslan), Liberal Düşünce Sayı 14, 1999.
- Osvaldo, Guariglia, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları içinde Ünliversalizm ve Partikularizm Arasında İnsan Hakları*, (çev: Bülent Peker), H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- Ökçesiz, H., *Hukuk Felsefesi Yönünden İnsan Hakları*, Türkiye Bilimler Akademisi, Tübitak Matbaası, Ankara 1999.
- Özdek, Yasemin, *Uluslar Arası Politika ve İnsan Hakları*, Öteki Yayınları, Ankara 2000.
- Platon, *Menon*, çev: Adnan Cemgil, MEB, İstanbul 1942.
- Platon, *Phaidon*, (çev. Ord. Prof. Suut K. Yetkin, Prof. Hamdi R. Atademir), MEB. İstanbul 1989.
- Rawls, John, "Critical Inquiry", Vol. 20, No. 1 içinde *The Laws of Peoples* (36-68), The University of Chicago Press, 1993.
- Topakkaya, Arslan, *Hukuk ve Adalet içinde Etiğin Temel Kavramları Işığında Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2010.